

Politické zřízení a úřední funkce v Římě

Doba královská

Po dlouhá staletí, která předcházela vznik státu, žili Římané podle obyčejových pravidel, nepsaných norem, které často měly sakrální charakter. Zvyklosti a obyčeje měly na nejranějších stupních vývoje nejtěsnější spojení s náboženskými představami, považovaly se za výron vůle bohů, za pravidla bohy daná. Proto také prvními znalci práva bývali kněží - **pontifikové**.

Král – rex - v římské předstátní společnosti byl lidovým orgánem nadaným nejvyšší souhrnnou mocí. Nenastupoval dědičně ani nebyl volen. Byl ustanovován složitým řízením se sakrálními prvky. Byl brán jako prostředník mezi lidmi a bohy disponující magickou mocí. Podle římské tradice vydávali králové četné zákony tzv. **leges regae**.

Králové byli potvrzováni kúrijním sněmem. Vybírali si své výkonné úředníky a členy poradního sboru – **senátu** - který podobně jako **comitia curiata** přešel do doby římské republiky.

Činnosti jednotlivých orgánů:

Pontifikové: bděli nad dodržováním obyčejových a zvykových norem. Pozdější vydání zákona 12 desek se stalo pro pontifiky podnětem k intenzivní interpretační činnosti. Navázali na něj, pomáhali jej provádět v praxi a výkladem jeho ustanovení dospívali k formulování nových právních zásad. Výsledkem této pontifikální jurisprudence byl soubor právních norem, jež spolu s normami dvanácti desek a normami, později přijatými lidovým shromážděním, dostal název **ius civile**. Privilegované postavení znalců práva si kolegium pontifiků uchovalo do konce 4. stol. př. n. l. Roku 367 př. n. l. byl zřízen úřad městského praetora.

Comitia curiata: byla svolávána králem nebo nejvyšším magistrátem nebo nejvyšším knězem podle kurií. Neměla patrně nikdy politickou rozhodovací moc, přesto však byla politicky významná, protože na její účasti záležela účinnost hlavních náboženských obřadů, platnost zákonů a nejdůležitější jednání, totiž dosazení nového krále nebo kněze (inauguratio) a přiznání nařizovací moci králům a později imperia nejvyšším magistrátům (lex curiata de imperio).

Doba římské republiky

Ke vzniku římského státu v politickém slova smyslu došlo v průběhu 6.-5. stol. př.n.l. Namísto tradiční rodové a pokrevní organizace byla nastolena organizace nová. Byly vytvořeny dvě nové lidové shromáždění (**centurijní a tributní**), které vytlačily vliv starého shromáždění kurijního.

Na místa králů nastoupila lidem volená dvojice nejvyšších úředníků - konsulů. Úředníky (nejen konsuly) volilo lidové shromáždění, zpravidla na jeden rok a obsazovaly se vždy několika kandidáty. Úřady a úředníky nazývali Římané magistratus, úřady samotné honores. Moc úředníků se nazývala potestas, vyšší kategorie úředníků měly navíc imperium, což je nejvyšší vojenská, soudní a správní pravomoc (včetně moci nad životem a smrtí občanů).

Comitia centuriata byla organizována dle majetkové diferenciaci obyvatelstva. V pravomoci comitie bylo: přijímání nových zákonů, volení nejvyšších státních úředníků, rozhodování o

vyhlášení války, soudila jako odvolávací instance hrdelních zločinů a udělovala státní občanství.

Comitia tributa - lidové shromáždění organizované podle městských a venkovských okresů. Volila nižší úředníky (kvestory a édily), schvalovala zákony a fungovala jako odvolávací komise při odsouzení k pokutě.

V komiciích hlasovali občané ústně. Občané nesměli projednávat libovolnou otázku a byli odkázáni na hlasování o návrzích předložených patricijským magistrátem. Ke každému komicionálnímu usnesení musel dát (patricijský) senát svůj souhlas (*auctoritas patrum*).

Kromě přísně formálních komicií existovaly i neformální shromáždění občanů (*contiones*) na nichž magistrát informoval o chystaných opatřeních se snahou je předběžně ovlivnit. Občané se mohli vyjádřit pro i proti chystaným návrhům. Průběh byl na úrovni diskuse bez možnosti hlasování.

Úředníci ve zkratce :

Magistratura vyšší :

Konzulové (consules, dříve praetores maiores) – byli 2 a byli nejvyššími řádnými úředníky. Jejich rovnocenná pravomoc se vztahovala na všechny jimi spravované státní záležitosti. Měli nejvyšší vojenské velení a pokud nebyli dohodnuti jinak, střídali se za války denně ve velení vojska.

Diktátor – v krizových situacích byl zvolen jako krizový velitel, který měl sjednat pořádek i za cenu porušování lidských práv a svobod. Diktátora nevolilo lidové shromáždění, ale jmenoval jej jeden z konzulů po dohodě se senátem. Diktatura zanikala po dosažení požadovaného cíle nebo zažehnání hrozby. Diktátor se musel po 6 měsících své funkce vzdát.

Praetor – stal se orgánem, jenž dozíral především na správu civilního soudnictví v Římě. Příslušelo mu tzv. *iurisdictio*, nejvyšší moc soudní. V roce 367 př. n. l. byl jako menší kolega postaven k boku konzulů - později označován jako prétor městský (*praetor urbanus*). Roku 242 byl vedle městského prétora postaven nový, cizinecký prétor (*praetor peregrinus*). Měl jurisdikci ve sporech Římanů s cizinci, kteří se podřídili římskému soudu.

Jejich rozhodnutí byla vydávána ve zvláštních **ediktech**, podle kterých se v budoucnu rozhodovali obdobné spory, což mohli činit i nižší úředníci bez *imperii*. Tak vznikala činností praetorů soubor nových právních norem, jež byly římskými právníky stavěny do protikladu starému *ius civile* a nazývány právem praetorským (*ius praetorium*).

Magistratura nižší:

Vedle vyšších tzv. magistratur s *impériem* (včetně cenzorů bez *impéria*) existovalo velké množství magistratur nižších. Byli voleni lidovým shromážděním, nikoliv však *comitiou centuriatou*, ale *comitiou tributou* (*comitia leviora*).

Quaestores - stíhali hrdelní zločiny (*quaestores parricidii*), spravovali pokladnu umístěnou v Saturnově chrámu (*quaestores aerarii*) a provázeli konzuly do války, vedli polní pokladnu, rozdávali kořist (*quaestores militares*)

Aediles - *aediles curules* a *aediles plebis* - spolu s plebejskými édily tvořili kurulští édilové zvláštní kolegium konající v Římě policejní službu a dozírající na pořádek v ulicích a na tržištích. Na rozdíl od édilů plebejských měli kurulští k dispozici i soudní pravomoc v záležitostech tržních. Kurulské volilo tributní shromáždění, plebejské *concilia plebis*.

V polovině 4. stol. př. n. l. objevili **cenzoři** (censores). Hlavní povinností cenzorů bylo zařadit občany do centurií a tribuí. Přitom se zabývali mravním i rodinným životem občanů (cura morum) včetně ukládání trestů provinilým. Druhá jejich povinnost se týkala oblasti finanční správy (daně a poplatky, zadávání veřejných zakázek, pronajímání státních pozemků).

Senát:

Senát vznikl již za království jako poradní orgán krále. Do republiky přešel v nezměněn jako poradní orgán nejvyšších úředníků. Senátoři nebyli voleni jako ostatní republikánští úředníci, nýbrž jmenováni. Za rané republiky konzuly, od konce 4. stol. př. n. l. byli jmenováni censorem. Protože konzulové se o všech důležitých státních otázkách radili se senátem, nabýval stále většího politického vlivu. Dále k účinnosti všech rozhodnutí centurijních komitíí byl nezbytný předběžný souhlas senátu (auctoritas patrum). Teprve až od poloviny 4. století př.n.l. udílel senát tento souhlas až dodatečně.

Avšak senát měl mnohem větší význam než úředníci a postupem doby si ještě dále rozšiřoval oblast své působnosti, takže lze říci, že byl rozhodujícím aparátem státní správy (samozřejmě v době republiky, vyjma posledního stol. př.n.l.), také proto, že úředníci se (většinou) po roce střídali, kdežto senát zůstával.

Jeho pravomoci byly tedy zvláště obsáhlé: měl vrchní dozor nad státním hospodářstvím, rozhodoval o válce a míru a vojenství vůbec, řídil zahraniční politiku, vysílal i přijímal vyslance, dohlížel na správu podmaněných území, jmenovával provinční správce, nejvyšším ochráncem náboženství, dával souhlas k usnesením centuriálních i tributních shromáždění, aby mohla nabýt platnosti.

Jak už bylo řečeno, senát **měl funkci spíš poradní** než legislativní a **vydával svá consulta**, neboli rozhodnutí jako doporučení jednotlivým sněmům. Po období Gaia Graccha mohl při vnitrostátní krizi přijmout usnesení **senatus consultum ultimum** - konečné rozhodnutí, jímž delegoval svou svrchovanost a de facto vyhlásil výjimečný stav. Jinými slovy toto rozhodnutí představovalo senátní manévr, jímž se předešlo ustanovení diktátora.

Senát neměl pravomoc soudní ani právo jmenovat úředníky, ale hlavně neměl moc zákonodárnou - účast na níž dostal až později. (snad zavedením senatus consultum ultimum). Navíc jakékoliv jeho rozhodnutí mohlo být vetováno tribunem lidu (zpočátku při jeho výkonu, později před nabytím platnosti) a senát se také nemohl sejít o vlastní vůli. Mohl ho svolat pouze úředník, který měl právo "jednat s otci" (konzul, diktátor, později císař).

Právní normy:

Lex:

Jeho tvorby se zpravidla účastnilo lidové shromáždění, magistráti a i senát. Zákonodárnou iniciativu měli jediné magistráti s impériem, obvykle konzulové. Návrh zákona (rohatko legis), vypracovaný z vlastního podnětu nebo z popudu senátu, dal magistrát veřejně vyvěsit (promulgatio) a zároveň stanovil termín pro hlasování (suffragium). Ve stanovený den magistrát přečetl návrh zákona v lidovém shromáždění (comitia centuriata) a vyzval občany, aby o něm hlasovali. Zákon takto usnesený a senátem potvrzený se stával platný s okamžitou účinností.

Každý zákon byl pojmenován podle gentilního jména navrhovatele a podle svého obsahu. Takto přijaté zákony se nazývaly leges publica neboli leges rogatae na rozdíl od leges datae, jež stanovil magistrát sám, ovšem na základě předchozího zmocnění comitií.

Edicta:

Edictum byla veřejná vyhláška nejrůznějšího obsahu, kterou se vyšší magistráti obraceli na veškeré občanstvo. Platila nejdéle do konce jejich úředního roku.

Mezi nimi převažovalo edictum praetorium, které bylo zveřejňováno praetorem ještě před jeho nástupem do funkce, s programem jeho činnosti pro celé funkční období. Praetorský edict vyjadřoval především vztah práva hmotného a procesního.

Doba císařská

Principát

Hlavním pramenem práva této doby se stávají nařízení císařů - principů. Komícia ztratila zákonodárnou pravomoc na samém počátku epochy císařské. Právo vydávat zákony bylo sice přiznáno senátu, postupem doby se však ustálila taková praxe, že senát jenom formálně potvrzoval návrhy císaře. Koncem 3. stol. n. l. senát zákonodárnou pravomoc ztratil úplně.

Také význam praetorských ediktů poklesl. Císař se stal nejvyšším soudcem země. Pomocí svých úředníků mohl projednávat a rozhodovat kterýkoli spor, a to v instanci prvé i v řízení odvolacím.

Císařská nařízení, jež postupem doby zatlačila význam všech starších zákonodárných aktů do pozadí, byla souborně označována termínem "**constitutiones principum**". Právo císaře vydávat zákony se nejprve chápalo jako výkon nejvyšší pravomoci, jež byla zvolením císaři svěřena; později se považovala prostě za projev císařovy božské moci. Císař stál nad zákony, jeho vůle měla být zákonem.

Nařízení císařů měla různou formu. rozlišovala se:

- 1) **edicta** - obecně závazné normy nejrůznějšího obsahu; upravovala vždy řešení konkrétních případů, ať již povahy veřejné nebo soukromoprávní; byla vyhlášována pro celou říši, eventuelně jenom pro určitou část. V zastoupení císaře vydávali edikta i jeho úředníci;
- 2) **mandata** - instrukce císaře pro podřízené úředníky; řešila-li mandata nějaký obecný problém, byla publikována a platila jako závazná norma;
- 3) **decreta** - rozsudky císaře ve sporech, jež řešil jako instance odvolací, eventuelně i jako instance prvá. Rozsudek neplatil obyčejně jenom v konkrétním případě. Měl být směrnici i pro budoucí řešení věcí podobných;
- 4) **rescripta** - odpovědi císaře na dotazy úředníků nebo osob soukromých. I rescripta řešila jenom konkrétní otázky, praxí soudů a literární činností právníků jim však postupně byla přiznávána obecná závaznost.

Dominát

Období dominátu je doba velkého úpadku římského práva i římské jurisprudence. V literatuře se proto mluví o období poklasickém, anebo o období nástupu vulgarizace práva. Výlučným pramenem práva v dominátu se stala nařízení císaře, nazývaná nyní "**leges generales**". Ke své platnosti vyžadovala publikace. Prováděla se tím způsobem, že zákon byl buď poslán senátu v Římě či v Konstantinopoli (hlavním městě Východu), anebo se ediktem oznámil přímo lidu.

Leges Generales - z doby dominátu jsou velmi početné. Svým obsahem výrazně dokumentují úpadek římské pravovědy. Jsou mnohomluvné, nepřesně se vyjadřují, vzájemně si odporují, najdeme i paradoxní případy, že jsou v rozporu ustanovení jednoho a téhož nařízení. Přesné, precizně provedené formulace klasických právníků římských upadly již v zapomnutí. Běžně se stávalo, že oficiální texty norem bývaly doprovázeny anonymními dodatky a poznámkami,

tzv. interpretací (interpretatio), která se pokoušela stručně a jasně vyložit to, co se ve vlastním zákoně říkalo obšírně a nesrozumitelně.

V době dominátu se stal požadavek kodifikace historickou nutností, právní věda praxi nepomáhala a upadající panství otrokářské třídy vyžadovalo pevné zakotvení práv privilegované aristokracie.

Pokusy o systematizování a shrnutí platných právních předpisů se za dominátu objevují ve dvou formách. Jsou to jednak výtahy a kompilace, pořizované ze spisů klasických právníků, jednak pokusy o sebrání císařských nařízení.

Literatura:

Dějiny římského práva, Milan Bartošek, Academia Praha, 1988

<http://antika.avonet.cz/>

<http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1497>

